

Overzicht informatie 'Weetjes' op de cd-rom behorende bij de junior audiotour van de Menkemaborg.

Bonjour!

Dat zegt Gerhard tegen je als je binnenkomt in de Menkemaborg.
Ken je dat woord?
Misschien van vakantie?

Bonjour is het Franse woord voor goededag of goedemiddag.
Gerhard en Susanna zeggen nog wel meer Franse woordjes
zoals 'bon', 'voilà' en 'magnifique'.
En ook mama zeggen ze iets anders: maman.

Waarom ze dat doen?

Omdat ze heel veel Frans moeten praten;
met de gouverneur of de gouvernante,
met tantes en ooms en zelfs met neven en nichtjes.

Het is voor hen heel belangrijk dat ze goed Frans leren spreken,
want alle deftige mensen praten Frans.
"Chique mensen", zegt Gerhard,
maar dat woord ken je waarschijnlijk wel.

Wist je dat er heel veel Franse woorden in de Nederlandse taal terecht zijn gekomen?
Zoals trottoir en toilet!

En wat dacht je van portemonnee?

Maak maar eens een rijtje van woorden die uit het Frans komen.

En lees anders maar het stukje bij klik [hier](#)

(de link klikt door naar één van de verwerkingsopdrachten)

De la Fontaine

Op de Menkemaborg staat in de Studeerkamer een bijzondere klok.

Op alle kanten kun je een vos zien en een ander dier.

Het zijn afbeeldingen van verhalen van Jean de La Fontaine.

Jean de La Fontaine leefde heel lang geleden –
in de tijd van de opa van de opa van Gerhard en Susanna.

Hij leefde in Frankrijk.

Hij heeft heel veel verhalen geschreven,
waarin dieren de hoofdrol speelden.

De verhalen op de klok gaan over een slimme vos.

Wil je het verhaal weten dat je bovenop de klok ziet?

Het verhaal van de vos en de ooievaar?

Klik dan [hier](#).

Hier volgt het verhaal dat je bovenop de klok ziet.

De vos had de ooievaar uitgenodigd voor een maaltijd.
Dat vond de ooievaar een heel aardig idee en hij kwam op de afgesproken dag op bezoek bij de vos.
Maar de vos was een beetje een pestkop en scheidde de maaltijd,
die heerlijk rook, op een plat bord.
Daar kon de ooievaar met zijn lange snavel niet uit eten!
En hij moest toekijken hoe de vos smakelijk zat te eten.
Niet leuk voor de ooievaar...

Een tijdje later nodigde de ooievaar de vos uit om nu bij hem te komen eten.
De vos kwam, maar nu moest hij toekijken!
Want de ooievaar serveerde de maaltijd
in een vaas met een lange hals.
Kijk maar op de foto van de klok.
En ja, daar kon de vos niet bij Dat komt er van!

Boontje komt om zijn loontje!
Ken je deze uitdrukking?
Dat betekent hetzelfde als 'Eigen schuld, dikke bult'.

Familiewapen

In de Menkemaborg zijn jullie op zoek gegaan
naar het familiewapen van de Alberda's.
Weet je nog hoe het eruit zag?
Juist – een blauw vlak met een ster in het midden
en lelie's daaromheen.

Je hebt het wapen ook gezien op de kwartierstaat
van Gerhard Alberda van Menkema - in de gang.
Kwartierstaat ???

Een kwartierstaat lees je eigenlijk van beneden naar boven.
Bij de gele pijl zie je het wapen van Gerhard Alberda van Menkema.
Daar boven zie je de familiewapens van zijn ouders;
Unico Allard Alberda en Christina Bentinck.

Helemaal bovenaan, als je goed kijkt,
vind je dan het wapen van Mello Alberda
- de opa van de opa van Gerhard en Susanna,
de man die ooit de Menkemaborg heeft gekocht...

Foelie

Houd jij van nootmuskaat over de bloemkool of de boontjes?
En kaneel op koekjes?
Vroeger kenden men deze specerijen niet,
want de planten waar ze vanaf komen groeien hier niet.
Deze planten groeien bijvoorbeeld in Indonesië.

De eerste mensen die gingen reizen en daar kwamen,
namen wat specerijen mee.
De mensen hier wilden deze specerijen zo graag hebben,
dat ze schepen daarheen stuurden.
Er kwam zelfs een speciale organisatie
om die schepen te kunnen betalen: de VOC -
de Verenigde Oost-Indische Compagnie.

Foelie is trouwens het buitenste schilletje
van het nootje van de nootmuskaat – de muskaatnoot!
Foelie kan je gebruiken bij het stoven van het vlees,
maar ook bij het bakken van speculaas!

In de Menkemaborg heb je misschien
de foelie gezien in de keuken....

Gouverneur

Gerhard en zijn broer Goosen Geurt
gaan niet naar school, maar krijgen thuis les
van een meneer die veel heeft geleerd – een gouverneur.

Susanna krijgt les van een mevrouw – een gouvernante.
Ze krijgen les in het Frans,
want dat was de taal waar de rijke mensen met elkaar in spraken.
Dat was pas chique!

Ze leren ook Latijn – dat is de taal van de oude Romeinen
en de taal die in de kloosters werd gesproken.
In de kloosters werden de eerste boeken geschreven
- in het Latijn.
Veel belangrijke boeken
werden in het Latijn geschreven.

Verder krijgen Gerhard en Goosen Geurt natuurlijk rekenen.
Want als Gerhard later borgheer wordt,
moet hij uit kunnen rekenen
of zijn boeren de pacht wel helemaal hebben betaald.
Daarom krijgen ze ook boekhouden,
dan leer je pas echt goed met geld om gaan.

Ook krijgen ze aardrijkskunde, schrijfles, tekenen en dansles!
Gerhard en Goosen Geurt zullen later naar de Universiteit van Groningen gaan,
Susanna niet.
Meisjes gingen toen nog niet studeren.
Susanna krijgt ook andere vakken, bijvoorbeeld borduren,
zodat ze later mooie dingen kan maken en zich niet zal vervelen.

Hemelglobe

In de Studeerkamer van de Menkemaborg staan twee globes.
Eén is een wereldbol -
hier staan alle landen en gebieden op die men toen kende.
Sommige plekken zijn nog helemaal wit!
Daar was nog nooit iemand geweest...
Maar in de tijd van Gerhard en Susanna ontdekten de mensen
steeds meer nieuwe gebieden.
De schepen voeren steeds verder
en mensen gingen betere kaarten tekenen.

Op het bureau staat nog een andere globe.
Een hemelglobe.
Hier zie je sterren op afgebeeld en planeten.
Mensen gebruikten de stand van de sterren bij het reizen 's nachts.
Wist je dat de Poolster altijd in het noorden staat?
Dan is dus heel handig als je die ster aan de hemel herkent.
Dan weet je waar het noorden is.

Maar er was ook nog heel veel dat de mensen nog niet wisten
over de sterren en planeten – het heelal.
Er waren toen immers nog geen ruimteschepen!
Er waren zelfs mensen die dachten dat er een ongeluk zou gebeuren,
omdat de maan met een aantal planeten zou botsen.
Mensen raakten in paniek van dit bericht.

In Friesland was er iemand die wilde laten zien
dat zoiets onmogelijk was.
Hij maakte aan het plafond van zijn huis in Franeker
een model van het hele zonnestelsel.
Alle planeten bewogen ook echt om de zon!
Zoiets noem je een planetarium
en die man heette Eise Eisinga.

(Deze pagina heeft een link naar de website van het planetarium van Eise Eisinga, daar is ook een demoversie te vinden met de actuele planeetstanden. Tevens is hier een link naar de atlas van Blaeu opgenomen – in de verwerkingsopdracht is een verdere link aangebracht naar de kaart van Groningen die in deze atlas is opgenomen).

Kist

In de gang van de Menkemaborg heb je
twee kleine kisten gezien.
En in de Slaapkamer een hele grote.
De kisten zijn mooi met koper versierd.
Die kisten zijn met de schepen van de VOC meegekomen.
Deze schepen voeren naar de Oost, zoals ze dat vroeger noemden.
Dat zijn nu de landen Indonesië, Sri Lanka,
Maleisië, Birma, India, Japan en China.

Zo'n schip laten bouwen en laten varen was heel duur,
veel te duur voor één rijke handelaar.
Dus gingen een aantal handelaren samenwerken,
en dat werd de Verenigde Oost-Indische Compagnie - de VOC.

Vroeger was een kist een heel gewoon meubelstuk.
De eerste meubels waren eigenlijk kisten
die je kon gebruiken als tafel, bank en kast.
Wel handig!

De grote kist bovenaan de trap kon je gebruiken
voor het opbergen van je kleren.
In de kleine kistjes kon je brieven bewaren
en andere documenten.
Kijk maar op het plaatje – dan zie je
dat er binnen in deze kleine kist allemaal laden zitten.

In verband met thema-tentoonstellingen kan de grote kist op een andere plaats in de Menkemaborg te zien zijn.

Kraakporselein

Kraakporselein - porselein dat kraakt???

Nee, dit is porselein dat is meegekomen
met Portugese schepen die 'caraques' heetten.
En in het Nederlands hebben we daar kraak van gemaakt.

Het is porselein dat in China gemaakt werd.
De schepen die naar de Oost voeren
brachten specerijen zoals kaneel, nootmuskaat en kruidnagelen mee.
Want dat wilden de mensen in Nederland graag hebben!
Het porselein werd in de schepen meegenomen als ballast,
als gewicht in het ruim,
zodat het schip goed op de golven lag.

Kraakporselein is altijd blauw en wit.
De mensen in Nederland vonden het eigenlijk wel mooi...
Zo mooi dat de pottenbakkers in Delft het in aardewerk gingen namaken!

Lampetkan

In de Slaapkamer van de Menkemaborg heb je een mooie porseleinen kan
zien staan in een kom op het dressoir.
Susanna vindt deze ook heel mooi en heeft je verteld dat het een lampetset is.
Ze heeft je ook verteld dat de bedienden daar beneden in de keuken water in doen.
Boven op haar slaapkamer staat ook een lampetset.
Zo kan ze zich 's ochtends een beetje wassen.

Een beetje wassen, want een badkamer met een douche was er toen niet!
Als je nu in de tijd van Susanna en Gerhard zou rondlopen,
zou af en toe je neus een beetje kriebelen van alle vreemde luchtjes.
Mensen gingen nooit in bad en er was nog geen deodorant.
Maar men gebruikte wel heel veel luchtjes uit geurdoosjes!
En wat dacht je van al die grote maar ook warme pruiken!
Dat kon soms best kriebelen, zo op je hoofd....

Rariteitenkabinet

In de Menkemaborg staan heel bijzondere kasten.
Kasten nog uit de tijd van de opa van de opa van Gerhard - Mello Alberda.
In die tijd gingen de mensen grote reizen maken.
Met grote schepen voeren ze over de oceanen.
En met die verre reizen kwamen er allerlei
vreemde voorwerpen naar Nederland.
Zoals schelpen en koraal...

Mensen vonden deze vreemde voorwerpen heel interessant
en gingen ze ook verzamelen.
En als je zo'n mooie verzameling had,
dan wilde je die ook netjes opbergen.
In een mooie kist of kast.

In de Menkemaborg staat in de Herenkamer zo'n kast –
een rariteitenkabinet werd het ook wel genoemd.
In het midden van dit kastje zie je een stuk koraal staan.

Het rariteitenkabinet is aan de buitenkant helemaal zwart.
Maar als je het open doet zie je 12 laden.
Op deze laden staan de maanden van het jaar afgebeeld
met dingen die je in die maand kunt doen.
Zoals zaaien in het voorjaar en hooien in de zomer.

klik [hier](#) als je zo'n lade wilt zien!

(de ene link klikt naar de informatie bij 'kist', de andere link laat een aantal laatjes zien met afbeeldingen van de maand januari en augustus)

Schoorsteenstuk

In bijna alle kamers in de Menkemaborg
staat een grote schouw.
Dat is een soort kap boven een open haard.
In de open haard kan je een vuur maken om de kamer te verwarmen.
Want centrale verwarming was er in de tijd van Gerhard en Susanna niet!

In de Menkemaborg zijn de schouwen
mooi versierd met houtsnijwerk.
Ook hangt er een prachtig schilderij.
Zo'n schilderij noem je een 'schoorsteenstuk'.

De schilderijen vertellen een verhaal, een verhaal over de Grieken die lang geleden leefden – nog voor het jaar 0.

De Grieken geloofden niet in één God, maar in vele goden.

En deze goden hadden soms ook ruzie.

Ruzie met elkaar en met de mensen.

Daar zijn veel verhalen over.

De schilderijen zijn gemaakt door een hele beroemde schilder in die tijd:

Hermannus Collenius.

Wil je weten welk verhaal er op het schoorsteenstuk in de Grote Zaan op het woord hieronder.

Je kan ook een ander 'schoorsteenstuk' kiezen!

(doorlinken naar schoorsteenstuk Grote Zaal, schoorsteenstuk Studeerkamer, schoorsteenstuk Slaapkamer, schoorsteenstuk Herenkamer)

(noot: De schilderijen zijn gebaseerd op verhalen afkomstig uit 'Metamorfosen' van de Romeinse dichter Ovidius. De 'Metamorfosen' is een 15 boeken omvattend dichtwerk dat de schepping en de geschiedenis van de wereld volgens de Griekse en Romeinse mythologie beschrijft).

Schoorsteenstuk Grote Zaal

Het schoorsteenstuk in de Grote Zaal gaat over de bevrijding van Andromeda.

Andromeda was de dochter van de koning en koningin van Ethiopië.

Haar moeder, Cassiopeia, beweerde dat Andromeda mooier was dan de dochter van

Nereus, een god van de zee. En dat vond deze god niet leuk!

Als straf zond een andere zeegod – Poseidon - een zeemonster,

dat veel vissers opat.

Het orakel, een priesteres die de toekomst kon voorspellen,

vertelde aan de koning Cepheus dat het monster zou verdwijnen,

als hij zijn dochter Andromeda zou offeren.

Andromeda werd aan een rots bij de zee geketend.

Gelukkig vloog Perseus, een Griekse held,

met zijn gevleugelde paard – Pegasus – over deze rots.

Perseus zag Andromeda en werd op slag verliefd.

Hij doodde het monster en bevrijdde Andromeda.

Kijk maar op het schilderij!

Schoorsteenstuk Studeerkamer

Dit schilderij vertelt niet echt een verhaal,

maar laat godinnen zien die belangrijk zijn voor de oogst

zoals Ceres of Flora.

Je ziet vrouwen – godinnen – die druiven plukken,

elkaar druiven geven of bloemen.

Schoorsteenstuk Slaapkamer

Het schoorsteenstuk in de Slaapkamer vertelt het verhaal over het offer van Iphigeneia.

Iphigeneia was de dochter van Klytaimnestra en koning Agamemnon. Agamemnon had per ongeluk een heilig hert van de godin Artemis gedood. Artemis werd heel erg kwaad en eiste van Agamemnon dat hij zijn dochter zou offeren. Gelukkig kreeg Artemis op het laatste moment medelijden met het meisje. Ze redde haar door haar te verwisselen met een ander hert.

Schoorsteenstuk Herenkamer

Het schoorsteenstuk in de Herenkamer vertelt het verhaal van Danaë.

Danaë is de dochter van Eurydike en Akrisios, koning van Argos. Een orakel voorspelt Akrisios dat hij door een kleinzoon zal worden vermoord. Om dat te voorkomen sluit hij zijn enige dochter Danaë op in een bronzen toren. Daar moet ze blijven totdat ze te oud is geworden om nog kinderen te krijgen.

Maar Oppergod Zeus brengt Danaë een bezoek, vermomd als gouden regen. Zo kan hij namelijk makkelijk door het tralievenster de toren in!

Er wordt een jongen geboren: Perseus. Als de oude koning dat hoort, wordt hij bang en kwaad. Hij laat Perseus en Danaë in een houten kist opsluiten. En de kist laat hij in zee gooien!

Maar de houten kist zinkt niet en drijft naar het eiland Seriphos. Daar woont een vriendelijke visser - Diktys. De visser vindt de kist en bevrijdt Danaë en Perseus.

Secreet

In de Menkemaborg is geen wc. Mensen gingen naar buiten, als ze moesten plassen of poepen. Daar is een klein hokje: het secreet. En 's avonds als ze niet naar buiten wilden, konden ze de po gebruiken.

Het woord secreet komt uit het Frans, chambre secrète betekent Geheime Kamer. Dus een plek waar niemand je kon zien... Wist je dat wc van het woord watercloset komt? Dus een wc is pas een wc als met water kunt doorspoelen.

Maar ook toen de opa en oma van jouw opa en oma nog klein waren, hadden veel mensen nog geen wc in huis. Soms hadden zij ook een hokje buiten, achter in de tuin. Daar was een plank met een gat erin en eronder stond een emmer. Op het gat kon je een deksel doen, dan stonk het niet zo! Af en toe kwam er een grote wagen langs om de emmer te legen..

Een ander woord voor wc is trouwens toilet.
En dat woord komt...
ook uit het Frans!

(overigens - een ander woord voor zo'n w.c, is gemak of stilletje)

snotneus

Heb jij weleens een snotneus?
Vast wel.
En dan moet je eigenlijk even je neus snuiten.

Nu bestaat er ook een lampje dat snotneus genoemd wordt.
Een olielampje.

Vroeger – in de tijd van Gerhard en Susanna –
was er nog geen elektriciteit.
En dus waren er ook geen lampen in de gang,
die je even met een schakelaar aan kon doen.
De mensen gebruikten kaarsen en lampen die branden op olie.

In de Menkemaborg hangt in de gang,
naast de Voorkamer, een snotneus.
Dat is een olielampje met een lange tuit.

De olie deed je in de koperen kan.
En in de tuit zat een lontje –
een katoenen koord dat zich helemaal
volzoo met de olie uit de kan.
Het lontje stak je aan en dan had je een lampje,
dat een hele tijd kon branden op de olie in de kan.

Maar nu hing er vaak een druppel olie
aan het eind van de lange tuit...
Snap je het al?
Daarom wordt zo'n lampje een snotneus genoemd!

'Teetje'

Nu vinden we koffie of thee drinken heel gewoon,
maar er is een tijd geweest dat we deze dranken in Europa niet kenden.
Pas toen de schepen van de Verenigde Oost-Indische Compagnie
in China waren geweest 'ontdekte' men de thee.

In het begin gebruikte men thee meer als geneesmiddel.
Er was zelfs een dokter, Cornelis Bontekoe,
die zei dat als je maar heel veel thee dronk, je ook heel oud kon worden.

Thee was in de tijd van Gerhard en Susanna een dure drank.
Vandaar dat hun moeder de thee keurig bewaarde in doosjes,
die ze op slot kon doen.

De moeder van Gerhard en Susanna dronk vaak
om 4 uur 's middags een 'teetje' met zussen en schoonzussen.
En bij de thee aten ze ook heel graag een koekje of iets anders zoets.
En na de thee dronken ze een likeurtje of een brandewijntje met suiker.
Wel zo gezellig!

Met het theedrinken werd het ook belangrijk
om een mooi theeservies te hebben,
theepotjes en lepeltjes en ook koektrommels en mooie schaaltes.
En dat kon je dan allemaal op tafel zetten!

Koffie en chocola waren ook nieuwe dranken.
Als de vrouwen hun 'teetje' gingen drinken,
gingen de mannen een kopje koffie drinken en een lekkere pijp opsteken!

Zonnewijzer

Tegenwoordig kijken we op een klok om te zien hoe laat het is.
Vroeger keek men gewoon naar de zon.
Wist je dat in de zomer de zon om 12 uur recht boven je staat?
Dan heb je bijna geen schaduw.

Vroeger maakte men zonnepijlers.
Dan let je ook op de schaduw.
Bijvoorbeeld op de schaduw van een stok op een zuil.
Telkens op dezelfde tijd, valt de schaduw op dezelfde plaats.
Zonnepijlers zijn al heel oud, de Egyptenaren kenden ze al!

In de Menkemaborg staan twee zonnepijlers.
Eén van steen, vlakbij het theehuis,
en één van planten – achter in de tuin.

Als je tegenwoordig op de grote zonnepijler kijkt,
dan denk je dat klopt niet, het is veel later!
Dat komt omdat het vroeger niet overal tegelijk bijvoorbeeld acht uur was.
In Amsterdam was het later acht uur dan hier in Groningen!

Als je vroeger van Groningen naar Amsterdam reisde,
moest je een paar keer je horloge gelijkzetten.
Net zoals je nu soms moet doen als je naar een ander land reist.

De tijd die je kunt aflezen op de grote zonnepijler in de tuin
is dan ook de tijd van Gerhard en Susanna, in Uithuizen en lang geleden.

*(bij de verwerkingsopdracht is een opdracht te vinden waarbij leerlingen zelf een zonnepijler
op het schoolplein kunnen gaan maken)*

